

SÂLİM'İN HUSREV Ü ŞİRİN'İ ÜZERİNE...

Prof. Dr. Ahmet SEVGİ
Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ahsevgi@selcuk.edu.tr

Özet

Bu makalede Üsküdarlı Sâlim'in 1800 yılında yazdığı fakat günümüze kadar meçhul kalmış olan Husrev ü Şîrîn adlı mesnevîsi tanıtılmaktadır. Sâlim Efendi'nin, Şeyhî'nin aynı adlı mesnevîsini esas alarak kaleme aldığı bu eser, Şeyhî'ninkine nispetle daha derli toplu ve daha anlaşılır olması bakımından başarılı görünmektedir. Ayrıca Sâlim'in, Şeyh Gâlip ve onun Hüsn ü Aşk mesnevîsinden de etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. 13 yıldır izini sürdürdüğümüz Sâlim'in yaklaşık 5000 beyitlik beşerî aşk mâcerâlarının anlatıldığı Husrev ü Şîrîn mesnevîsini edebiyat dünyasına tanıtmış olmaktan dolayı sevinçliyiz.

Anahtar Kelimeler: Sâlim, Hüsn ü Şîrîn, Mesnevî, Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk

ON HUSREV U ŞİRİN BY SÂLİM

Abstract

In this essay we present the mesnevi *Husrev u Şîrîn* that was written 1800 years ago by Sâlim from Üsküdar but no one has introduced this work before. *Husrev u Şîrîn* is more understandable and compact when you compare it with the work of Şeyhî that has the same name with Sâlim Efendi's. Also it is understood that Sâlim Efendi is affected from Şeyh Galip and his mesnevi, *Husn u Aşk*. We are studying on the works of Sâlim Efendi for 13 years and now, we are glad to introduce to literature world his mesnevi *Husrev u Şîrîn* that human love is told almost in 5000 couplet.

Key Words: Sâlim, Husrev u Şîrîn, Mesnevî, Şeyh Galip, Husn u Aşk

Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen “Fuzûlî Sempozyumu” (26 Aralık 1994) için “Fuzûlî'nin Rind ü Zâhidi Üzerine” adlı bildirimini hazırlarken Üsküdarlı Sâlim'in “Muhâvere-i Rind ü Zâhid”¹ adıyla Fuzûlî'nin Rind ü Zâhidi'ni tercüme etmiş olduğu bilgisine ulaşarak söz konusu eseri incelemiş ve eserin giriş kısmında müellifin kendinden bahsederken zikrettiği şu sözler dikkatimi çekmişti: “*Sene hamse ‘aşara ve mi’eteyn ve elf menziline vuşûl ile maqzî’l-merâm oldığı evānda eşer-i kalem-i müşgîn-raqam olan manzûme-i Husrev ü Şîrîn şüret-yâfte-i zuhûr u tezyîn olup [...] Sulţānu’l-Gāzî Selīm Hān ibni’s-Sulţān Muşţafa Hān ibni’s-Sulţān Aḥmed Hān edāme’llāhü ta’ālā eyyām-ı salţanatahū ilā-āḥiri’z-zamān ḥazretleriniñ rikāb-ı cihān-tāb-ı ḥusrevānilerine ‘arz u ihdā ve ‘alā-fevķı’l-me’mûl mazhar-ı iḥsān u ‘aḫā oldığımızdan şofıra...*”²

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Sâlim 1215/1800’de Husrev ü Şîrîn adlı bir eser yazmış ve devrin padişahı üçüncü Selim’e (Saltanatı: 1789-1807) takdim etmiştir.

O günlerde yaptığımız araştırmalarda Sâlim’in Husrev ü Şîrîn’in bilinmediğini, Millî Kütüphane ve İstanbul kütüphanelerinde de her hangi bir nüshasına rastlanmadığını görerek daha geniş bir araştırmayla belki Husrev ü Şîrîn’i edebiyatımıza kazandırabiliriz düşüncesiyle müellifin diğer eseri “Muhâvere-i Rind ü Zâhid”i Yüksek Lisans Tezi olarak vermiştim.³ Fakat Bu çalışmadan da bir sonuç elde edemedik. Daha sonra Yrd. Doç. Dr. Semra Tunç Vatikan Kütüphanesi’nde bir nüshasının olduğunu haber verdi. Lakin defalarca istememize rağmen Vatikan’dan menfi yahut müspet bir cevap alamadık. Geçenlerde Millî Kültür dergisinin eski sayılarını karıştırırken Nail Bayraktar’ın “İran Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler”⁴ adlı makalesinde İran Meclis-i Şûrâ-yı Millî Kütüphanesi’nde Husrev ü Şîrîn’in bir nüshasının daha olduğunu gördüm. Dr. Ali Temizel vasıtasıyla temin ettiğimiz bu eseri tanıtmak istiyoruz...

Sâlim ve Husrev ü Şîrîn’i

Husrev ü Şîrîn’in muhtevasına geçmeden önce kısaca Salim’in hayatına temas etmek istiyoruz: Sâlim hakkında bilgi veren ana kaynak Ârif Hikmet Tezkiresi’dir. Ve verilen bilgi de aşağıdaki ifadelerden ibarettir: “*Rûm ilî eşrâfından Tevfîķ Efendi kethüdâsı Muşţafa Râşid Efendinin oğlı ve sâbıķu’l-beyān İḥyā Efendiniñ rebibidir. Kāḫḫ iken himmet ü ıḫlāḫ-ı İḥyā ile müderris ve şā’ir olmuş ve ba’z-ı güftarı ve bi’l-ḥuşuş Husrev ü Şîrîn manzûmesi meydāna çıķmışdır. Vezîr-i müfettiş ve şer’iyyātî olarak āḫir Burûsada müfettiş vekîli oldığı ḫâlde (.....) vefāt eylemişdir. ‘Aleyhi’r-raḫme.*”⁵

¹ Sâlim: Muhâvere-i Rind ü Zâhid, Tasvîr-i Efkâr Matbaası, İst. 1285

² age., s. 4-5

³ Bkz. Nurgül Sucu: Salim, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve “Rind ü Zâhid” Tercümesi (İncelenme-Metin) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.

⁴ Nail Bayraktar: “İran Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler” Millî Kültür, c. 2, sayı: 10, Mart 1981, s.53-56

⁵ Ârif Hikmet: Tezkire-i Şuarâ, Millet Ktp. Ali Emîrî Efendi Bölümü, No: 789, v. 34a

Görüldüğü gibi burada Sâlim'in doğum ve ölüm tarihleri ile ilgili bir malumat yok. Ancak, biz Husrev ü Şîrîn'de geçen şu ifadelerden onun doğum tarihini çıkarabiliyoruz:

Deh-sâle iken bu 'abd-i nâçâr
 Tab'ı idi müsta'idd-i eş'âr
 Bu nazmı hem itdiginde inşâd
 'İşrîn idi olsa sinni i'dād.⁶

Demek ki Sâlim, Husrev ü Şîrîn'i yazdığında 20 yaşındaymış. O, Husrev ü Şîrîn'in yazılış tarihini de veriyor:

Bu nâme-i nev ki oldı itmâm
 Âvâzesi kıldı çarhı sersâm
 İrdikde hitâma her me'âli
 Biñ iki yüz on beş oldı sâli.⁷

Husrev ü Şîrîn'i 1215/1800'de 20 yaşındayken kaleme aldığına göre Sâlim 1780 yılında doğmuştur. Dolayısıyla, onun 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olduğunu söylemek sanırım yanlış olmaz.

Sâlim, kadılık ve müderrislik yapmış, Bursa'da müfettiş vekili iken de vefat etmiştir. Günümüze ulaşan eserleri "Muhâvere-i Rind ü Zâhid" ve "Husrev ü Şîrîn"dir.

Eserin Muhtevası

Her klasik mesnevîde olduğu Sâlim'in Husrev ü Şîrîn'i'nde de tevhit, naat, padişah methiyesi, sebep-i telif, esas hikâye ve hâtîme (duâ) yer almaktadır. Sâlim eserine bu genel çerçeve dışında "padişahı medih"ten sonra 30 beyitlik "zamânedен şikâyet" ve "hâtîme"den önce de 47 beyitlik bir "fahriye" eklemiştir.

Sâlim, takrîbî beş bin beyitlik bu hacimli eserine şu ifadelerle girer:

Minnet o Hudâ-yı lâ-yezâle
 Kim 'aşkı sebep kırup kemâle
 'Aşk ile cihânı kıldı ihyâ
 Bir sözle o lafza virdi ma'nâ. (v. 1b)

Şâir, naati müteâkip 29 beyitlik padişah methiyesini:

"Vaşf-ı keremin işitse nâhîd
 Eylerdi felekden 'arz-ı ümmîd
 Dirdi ki eyâ şeh-i kerem-kâr
 Pâbûsına geldi Sâlim-i zâr
 Dergâhına 'arz-ı hâli vardır
 Zâhir bu ki bir hayâli vardır
 Oldı gamıyla derûnı vîrân
 Güş eyle ne söyler ol dil-efgân." (v. 3b)

⁶ Sâlim: Husrev ü Şîrîn, (İran) Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, No:8574, v.120a

⁷ a.g.e., v. 121a

beyitleriyle tamamladıktan sonra “Şikâyet-i Rûzgâr ve Bî-vefâ-yı çarh-ı Gaddâr” başlığı altında zamânenen şöyle şikâyet eder:

Feryâd bu çarh-ı kîne-ver
 Âyîne-i kalbim itdi muğber
 Döndürdi beni mişâl-i dölâb
 Kıan ağlamadan gözümde yok âb
 [...]
 Şâ’irliği eyledi bana ‘âr
 Bildim ki metâ’-ı fazl imiş bâr
 Elde hünerim degil mi töhmet
 Bir gayrı bahâneye ne hâcet
 Ehl-i dile ‘adâleti cefâdır
 Tavırında bu şîve müntehâdır
 Nâdâna velîk ol sitemkâr
 İhsânla luftin eyler işâr
 [...]
 Hey kâşki cehl olaydı kârım
 Belkim uyar idi rûzgârım
 Kıalmazdı gönül bu güne maHzûn
 Elbette olurdu kâma maqrûn (v. 3b)

Sâlim Efendi 49 beyitlik “Sebeb-i Te’lif”te Husrev ü Şîrîn’in yazılış sebebini uzun uzadıya anlatarak sözü Şeyhî’nin (ölm. 1431) Husrev ü Şîrîn mesnevîsine getirir:

İtmişdi meger ki Şeyhî üstâd
 Bu nâme-i pâki evvel inşâd
 Lâkin ederek kelâmı taḫvîl
 İcâzdan eylemişdi taḫvîl
 Hem olmuş idi zamân-ı taḫrîr
 Ma’nâsı saḫîm eski ta’bîr
 Kıaşd itdim anı yeniden ihyâ
 Bir çâh-ı harâb gibi güyâ
 Vezni diğeri ola lafzı dil-cû
 Olmaya kıuşûrı hem ser-i mû
 Telhîş iderek muḫavvelâtın
 Tenkîḫ iderek mufaşşalâtın
 Bir nâme-i dil-keş idem inşâ
 Kıalsun eşerim cihânda ra’nâ. (v. 5a)

Görüldüğü gibi Sâlim, Şeyhî’nin Husrev ü Şîrîn’inde gördüğü bazı kusurları dile getirmekte ve söz konusu eksiklerden arınmış daha mükemmel bir Husrev ü Şîrîn yazmak istediğini söylemektedir. Gerçekten de Sâlim’in eseri incelendiğinde Şeyhî’ninkine nispetle daha muhtasar ve daha kolay anlaşılır olduğu görülmektedir.

Diğeri taraftan, Sâlim’in esas hikâyede Şeyhî’nin Husrev ü Şîrîn’ni esas almış olduğu söylenebilir. Sâlim, Şeyhî’de görülen teferruatı ayıklayarak hikâyenin özünü sunmaya çalışmıştır.

Ayrıca, Sâlim'in, Şeyh Gâlip'ten (ölm. 1799) de etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Husrev ü Şîrîn (Yazılış: 1800) ve Hüsn ü Aşk'tan (Yazılış: 1782) alınan aşağıdaki parçalar karşılaştırıldığında bu etki hemen fark ediliyor:

“Allâh Allâh zehî 'inâyet
 Bir tıfla bu deñlü luţf u kudret
 Sa'y ile olur degil bu maķşūd
 Ya feyż-i Haķķın degil midir cūd
 Ma'lūm suĥanverān-ı devrān
 Tîĝ-ı ķalem işte işte meydān
 Bihūde kelāmı eylemem gūş
 Var mı 'acabā benimle hem-dūş
 Çıksun bulunursa bir bahādır
 Bu sinde bu deñlü nazma ķādir.” (v. 120a-120b)

* * *

“Allâh Allâh zehî 'inâyet
 Nā-bāliĝa ĥikmet-i belāĝat
 Zann itme ki şöyle böyle bir söz
 Gel sen daĥi söyle böyle bir söz
 Erbāb-ı suĥan tamām ma'lūm
 İşte ķalem işte kişver-i Rūm.”⁸

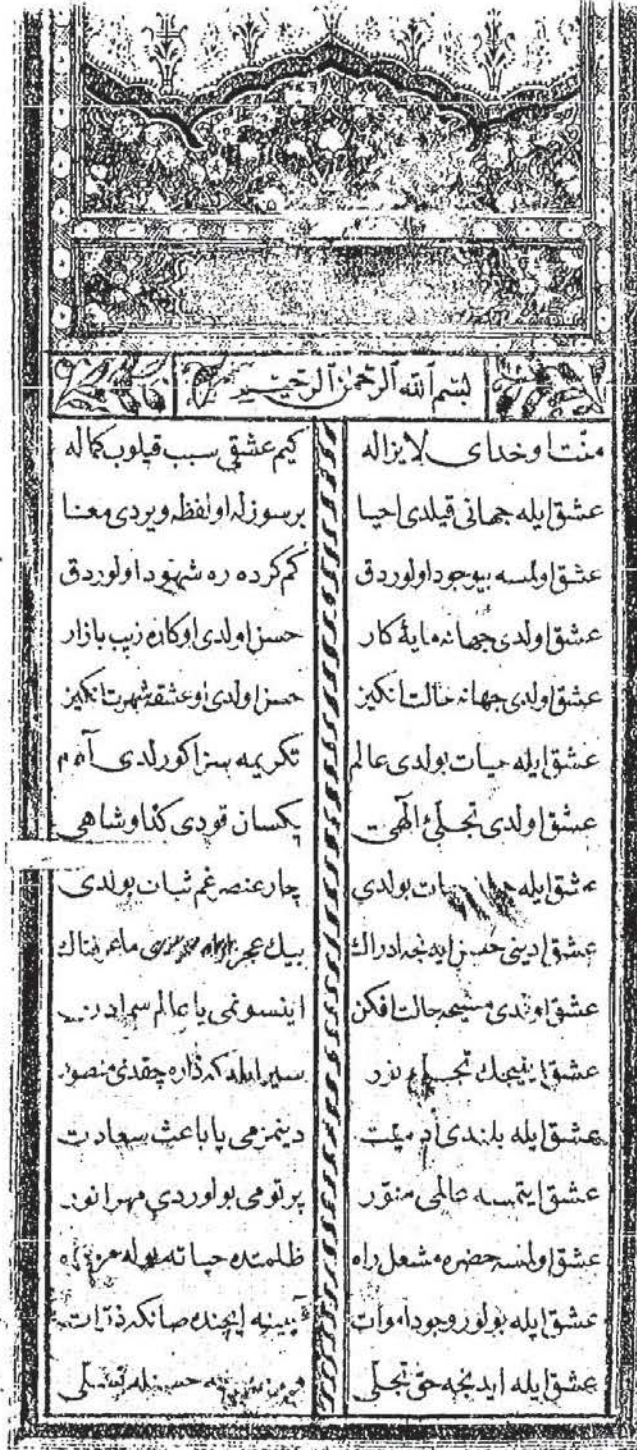
* * *

Sâlim, bu iddialı eserini şu tarih kat'asıyla bitirir:

Şad-ĥamd ĥāme-i ter dizdi suţūra gevher
 Hoş görsün ehl-i diller mir'āt-ı 'aşķdır bu
 Sâlim irüp ĥitāma gül gibi iş bu nāme
 Tārīĥ didi ĥāme *āşār-ı 'aşķ-ı dil-cū*.(121a)

Sonuç olarak, 13 yıldır izini sürdüğümüz Sâlim'in Husrev ü Şîrîn'i'ni edebiyat dünyasına tanıtmış olmaktan dolayı sevinçliyiz. Ancak, genç yaşta (20 yaşında) kaleme aldığı Husrev ü Şîrîn'le bize Şeyh Gâlip'i ve onun “Hüsn ü Aşk”ını hatırlatan böyle büyük bir kâbiliyeti unutup gitmiş olmamıza da üzüldük. Yani ediplerimize gereken ilgiyi gösterememişiz. Bari onların eserlerini muhafaza edebilmiş olsaydık. Ne gezer!

⁸ Şeyh Galip: Hüsn ü Aşk, İst. 1341, s.100-101

بر یاشا . . . یاه هزارفتاک	داخی نیجه بر بود اشاکک
سوز سوبیلدن نه فائده وار	یتیم می دخی بو جوش گفتار
زیرا که طویار سه چیخ بدخواه	بر یاره زیبانک ایله کوتاه
بختک کی عرض ایدر بلایه	ایلر سنی بیسته بیلک جفایه
سن کرمه سن دخی تهری دست	چوقنی دلی ایلدی سوزک است
شهرت یاد کلی سکا آفت	شمه نکر و قیل سکوتی عادت
آوازه سی قیلدی چیخی سرسام	یونامه نوکه اولدی اتمام
بیلک اکیوز اوز بئش اولدی سالی	ایردکه ختامه هر مالی
باد لشفه کان ناله کویان	یارب بقوق نور ایمان
بر عالم عشق و در در فرقت	یارب بسعادت محبت
مقصود جهان حق محمد	یارب بفیض جود احمد
پریشان عظیم عرش اعلا	یارب بسدره و بطوبی
یکرب بخلوص ذات مریم	یارب بخلق نور آدم
بر نکته پاک ما عرفناک	یارب یارب بنض لولاک
ویرازدرونی قیل آباد	دلخسته در ایله سالو بشاد
تاریخ	
خوش کور سوز اعلیٰ دل امرت عشق قدر	صد محمد خاتم تردیزی بطور کور
تایخ دیدی خاتم اتار عشق تقو دلجو	سالم ایرو بختامه کل کواشبو نام
کاتب الفیض العزیز القدر الشیخ علی خلیف	
کاتب	ب